

Jabborova Aziza Jobirovna

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

azizajabborova14@gmail.com +998972961797

EVFEMIZM VA BOSHQA LINGVISTIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI

Annotatsiya: Ushbu maqolada evfemizmning boshqa lingvistik birliklar — sinonim, perifraza, litota, frazeologizm va metafora bilan o‘zaro bog‘liqligi va farqlari tahlil etiladi. Tadqiqotda evfemizmning til tizimidagi o‘rni, uning pragmatik va ijtimoiy funksiyalari, madaniy va axloqiy kontekst bilan uzviy bog‘liqligi ko‘rib chiqiladi. Jeofrey Lich, Stiven Pinker, Keys Allan, I.R. Galperin, A.I. Efimov kabi xorijiy tilshunoslar hamda M. Jo‘rayev, X. Quronov singari o‘zbek olimlarining qarashlari asosida evfemizm va boshqa stilistik vositalar orasidagi tafovutlar aniqlanadi. Shuningdek, evfemizm, evfemizatsiya va evfemiya tushunchalari o‘rtasidagi farqlar ham nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijalarida evfemizmning ijtimoiy noqulaylikni kamaytiruvchi va madaniy moslashuvni ta’minlovchi vosita sifatidagi roli asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: evfemizm, evfemizatsiya, evfemiya, sinonim, perifraz, nutq strategiyasi, tilshunoslik, semantika, kontekstual ma’no, ijtimoiy noqulaylik.

Жабборова Азиза Жобировна

Докторант Наманганского государственного университета

azizajabborova14@gmail.com +998972961797

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭВФЕМИЗМОВ И ДРУГИХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Аннотация: В данной статье рассматриваются взаимосвязь и различия эвфемизмов с другими лингвистическими единицами — синонимами, перифразами, литотой, фразеологизмами и метафорами. Исследуется

место эвфемизмов в системе языка, их прагматические и социальные функции, а также связь с культурным и нравственным контекстом. На основе взглядов таких зарубежных лингвистов, как Джеффри Лич, Стивен Пинкер, Кейс Аллан, И.Р. Гальперин, А.И. Ефимов, а также узбекских ученых, таких как М. Джуроев и Х. Курунов, выявляются различия между эвфемизмами и другими стилистическими средствами. Кроме того, проводится различие между понятиями эвфемизм, эвфемизация и эвфемия как в теоретическом, так и в прикладном аспектах. В результате исследования обоснована роль эвфемизмов как средства, снижающего социальную неловкость и обеспечивающего культурную адаптацию в коммуникации.

Ключевые слова: эвфемизм, эвфемизация, эвфемия, синоним, перифраз, речевая стратегия, лингвистика, семантика, контекстуальное значение, социальная неудобность.

Jabborova Aziza Jobirovna

Doctoral Student of Namangan State University

azizajabborova14@gmail.com +998972961797

A COMPARATIVE ANALYSIS OF EUPHEMISMS AND OTHER LINGUISTIC UNITS

Abstract: *This article examines the relationship and distinctions between euphemisms and other linguistic units such as synonyms, periphrasis, litotes, phraseologisms, and metaphors. The study explores the role of euphemisms within the language system, their pragmatic and social functions, and their connection to cultural and moral contexts. Drawing on the views of prominent linguists such as Geoffrey Leech, Steven Pinker, Keith Allan, I.R. Galperin, A.I. Efimov, as well as Uzbek scholars like M. Jo‘rayev and Kh. Quronov, the research identifies the key differences between euphemisms and other stylistic devices. Furthermore, the*

terms euphemism, euphemization, and euphemy are distinguished both theoretically and practically. The findings support the idea that euphemisms serve as a communicative tool for reducing social discomfort and facilitating cultural sensitivity.

Key words: *euphemism, euphemization, euphemia, synonym, paraphrase, speech strategy, linguistics, semantics, contextual meaning, social discomfort.*

Kirish

Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyat, axloq, va jamiyat bilan chambarchas bog‘liq murakkab ijtimoiy hodisadir. Shuning uchun tildagi har bir birlik, ayniqsa, kommunikatsiyada muhim rol o‘ynaydigan pragmatik vositalar, o‘z funksional va ijtimoiy yukiga ega. Shunday vositalardan biri — evfemizm, ya’ni qo‘pol, noqulay yoki ijtimoiy jihatdan nomaqbul bo‘lgan tushunchalarni yumshoq, ijtimoiy maqbul shaklda ifodalashga xizmat qiluvchi til birligidir. Evfemizm insonlar o‘rtasidagi muloqotda madaniy, axloqiy va psixologik muvozanatni saqlashga yordam beruvchi kommunikativ strategiya sifatida qaraladi.

So‘nggi yillarda evfemizmlarning boshqa lingvistik birliklar – sinonim, perifraza, metafora, litota, frazeologizm va disfemizm kabi vositalar bilan o‘zaro aloqasi va farqlari ko‘plab tilshunoslar tomonidan chuqur o‘rganilmoqda. Shuningdek, Jeofrey Lich, Stiven Pinker, Keys Allan va Keyt Burridj kabi g‘arbiy tilshunoslar, bundan tashqari, I.R. Galperin, A.I. Efimov singari rus tadqiqotchilari evfemizmni pragmatik va stilistik jihatdan turli birliklar bilan taqqoslab tahlil qilganlar. O‘zbek tilshunosligida ham M. Jo‘rayev, X. Quronov, N. Yo‘ldoshev va boshqa olimlar evfemizmlarning milliy-madaniy va axloqiy kontekstdagi o‘rnini aniqlashga urinib kelmoqdalar.

Mazkur tadqiqotda evfemizmning sinonim va perifraza kabi lingvistik birliklardan asosiy farqlari, ularning o‘zaro pragmatik va semantik bog‘liqligi hamda

evfemizmning ijtimoiy-psixologik funksiyalari yoritiladi. Shu orqali evfemizmning nafaqat til tizimidagi, balki nutq amaliyotidagi alohida o'rnini aniqlanadi.

Adabiyotlar tahlili

Ko'pgina olimlar tomonidan evfemizm lingvistik birliklar bilan taqqoslanib o'rganilgan. Jeofrey Lich [8] o'zining "Principles of Pragmatics" deb nomlangan kitobida evfemizmlarni sinonim va stilistik vositalar (ayniqsa, litota) bilan taqqoslab o'rganadi. Uning ta'kidlashicha, evfemizm oddiy sinonim emas, balki odob va ijtimoiy normani saqlash uchun tanlangan sinonimik variant hisoblanadi. Evfemizm pragmatik funktsiya bajaradi — ijtimoiy noqulaylikni kamaytiradi. Lichning odob prinsipi (Politeness Principle)ga ko'ra, evfemizm kommunikativ strategiya sifatida ishlaydi, stilistik vositalardan farqli ravishda ijtimoiy vaziyatga moslashgan. Shuningdek, Keys Allan va Keyt Burridjlar [2] "Euphemism and Dysphemism" deb nomlangan kitobida evfemizmlarni sinonim, disfemizm va metaforalar bilan taqqoslaydi. Ular "evfemizm bu ijtimoiy normativ til" degan konseptni ilgari surgan.

Stiven Pinker [10] "The Stuff of Thought" deb nomlangan kitobida sinonim, tabu ifodalar, leksik o'zgaruvchan birliklar va evfemizmlarni ko'rib chiqadi. Uning aniqlashicha, evfemizm ijtimoiy-ma'naviy jarayon natijasi, ya'ni u muayyan atamani bevosita aytmaslik uchun ishlab chiqiladi. Pinker "evfemizm treadmill" degan atamani kiritgan: vaqt o'tishi bilan har qanday evfemizm yozilgan ma'noni orttirib boradi, va yangi evfemizmga ehtiyoj tug'iladi. Evfemizm oddiy leksik sinonim emas — dinamik va sotsiopsixologik vositadir deb baholaydi. I.R. Galperin [4] o'zining "Stylistics" deb nomlangan darsligini ishlab chiqadi va bunda u metafora, metonimiya, litota, ironiya va evfemizmlarni o'rganadi. Galperinga ko'ra, evfemizm stilistik figura emas, semantika va pragmatika chegarasidagi birlik. Metafora va metonimiya poetik effekt uchun ishlatilsa, evfemizm kommunikativ qulaylik uchun ishlatiladi. U evfemizmni "yumshatish

vositasi” deb ataydi, ammo bu vosita funksional-uslubiy jihatdan mustaqil birlik deb baholanadi.

Rus tilshunoslaridan, A.I. Efimov [3] sinonimlar, antonomaziya, perifraz va evfemizmlarni tahlil qilish natijasida, evfemizmlar ba’zan perifraz (atroflicha ifoda) sifatida ko’rilsa-da, ular faqat tavsiflovchi vosita emas — balki ijtimoiy va psixologik to’vsiqlarni yengib o’tish mexanizmi ekanligini aniqlaydi. Sinonimga nisbatan evfemizm axloqiy tanlov asosida yuzaga kelishini ta’kidlaydi.

O’zbek tilshunoslaridan M. Jo’rayev [6], X. Quronov [12], N. Yo’ldoshev [15] va G. Jo’raqulova [5]lar ham evfemizmni lingvistik birliklar (sinonim, litota, tabular va frazeologizmlar) bilan taqqoslab o’rganishadi. Umumiy xulosa, evfemizmlar o’zbek tilida ko’pincha madaniy va diniy qadriyatlar bilan bog’liq. Ular frazeologik birliklarga o’xshab ketsa-da, konkret maqsad – muloyimlik yoki ijtimoiy sansurani bajaradi. Masalan, “qazo qildi” – bu frazeologik ifoda bo’lishi mumkin, lekin ayni paytda bu evfemistik birlik hisoblanadi. X. Quronov [12] evfemizmni pragmatik sinonimiya sifatida ko’rib, uni boshqa stilistik vositalardan ajratadi. Xususan, M. Jo’rayev [6] evfemizmni sinonim, frazeologizm, litota va xalq og’zaki ijodiga xos ifodalar bilan taqqoslagan holda, uning asosiy farqini milliy mentalitet, diniy va axloqiy qadriyatlarga bog’liqligida deb ko’rsatadi. X. Quronov [12] esa evfemizmlarni pragmatik sinonimlar qatorida baholab, ularni kommunikativ ehtiyoj asosida shakllanadigan vosita sifatida ko’radi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda evfemizmni sinonimlar va perifraz kabi lingvistik birliklar bilan taqqoslash metodologiyasi qo’llaniladi. Tadqiqotda asosiy e’tibor tilning pragmatik funksiyalariga qaratilgan bo’lib, evfemizm va uning atrofidagi stilistik vositalarning o’zaro aloqalari ko’rib chiqiladi. Ma’lumotlar asosan tilshunoslikning zamonaviy yondashuvlari, shuningdek, turli olimlarning evfemizmni tasniflashdagi fikrlariga asoslanadi. Evfemizm va boshqa lingvistik birliklarning taqqoslanishi orqali uning ijtimoiy va psixologik talablarga mosligini tahlil qilishda pragmatik

yondashuvlar, masalan, Lichning [8]odob prinsipi (Politeness Principle), muhim ahamiyatga ega.

Natijalar va ularning tahlili

Evfemizmni boshqa birliklar bilan taqqoslashdan oldin, “evfemizm” o’zi nima?” degan savolga oydinlik kiritamiz. Tilshunoslikdagi turli yondashuvlar evfemizm, evfemizatsiya va evfemiya tushunchalarini bir-biridan farqlash zaruratini yuzaga keltirgan. Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, bu uch tushuncha til tizimi va nutq amaliyotida o’ziga xos o’rin egallaydi va har biri o’z funksional yukiga ega.

Birinchidan, **evfemizm** – bu **lingvistik birlik** bo’lib, odatda biror qo’pol, nojo’ya yoki ijtimoiy jihatdan noqulay tushunchani yumshatib berish uchun ishlatiladigan **so’z yoki ibora** shaklida namoyon bo’ladi. U perifrastik vosita sifatida asosiy ma’noni bilvosita tarzda anglatadi. Semantik jihatdan evfemizmning lug’aviy (bazaviy) ma’nosi kontekstdagi haqiqiy (pragmatik) ma’nosidan farq qiladi [7, 13,16].

Ikkinchidan, **evfemizatsiya** – bu **jarayon**, ya’ni evfemizmlardan foydalanish orqali ma’no yumshatilishi, ijtimoiy sezgirlik, muomala madaniyati, siyosiy to’g’rilik va boshqa pragmatik omillarga asoslangan til hodisasi. Bu atama lisoniy transformatsiyaning faol bosqichini anglatadi. Poro’xnitskaya [11] ta’kidlaganidek, evfemizatsiya bu tilning umumiy **inoskazaniega moyilligidan** kelib chiqadigan hodisa bo’lib, ayni paytda, u muloqotdagi siyosiy va madaniy jihatlarni inobatga olgan **pragmatik mexanizm** sifatida xizmat qiladi.

Uchinchidan, **evfemiya** – bu **nutq strategiyasi**, ya’ni kommunikativ vaziyatda suhbatdoshga bosim qilmasdan, muloyim ta’sir o’tkazish, ijtimoiy nozik mavzularda muvozanatni saqlashga qaratilgan nutqiy reja. Саакян [14] fikricha, evfemiya bu nafaqat til, balki kommunikatsiyaning **psixologik va ijtimoiy jihatlarini** qamrab oluvchi, strategik yo’nalishga ega hodisa hisoblanadi.

Shuningdek, evfemiya faqat evfemizmlar orqali emas, balki **umumiy kontekst, ishora, kinoya, jimlik yoki tana tilidan** ham foydalanish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu esa evfemiyaning **diskursiv darajada faoliyat yuritishini** ko'rsatadi [14].

Natijada, ushbu tushunchalarni farqlash nafaqat nazariy asosda, balki amaliy tahlil doirasida ham muhim ahamiyatga ega. Chunki har bir holatda evfemik ifodaning tanlanishi, uni qo'llash konteksti, nutq maqsadi va auditoriyaga ta'sir darajasi farqlanadi. Shunday qilib, evfemizm, evfemizatsiya va evfemiya tushunchalari bir-birini to'ldiruvchi, ammo o'rnini bosa olmaydigan hodisalar sifatida qaraladi.

Evfemizm va sinonimning o'rtasida ayrim o'xshashlik va farqlar mavjud. **Sinonim** termini yunoncha *synōnymos* ("bir ma'noli") so'zidan olingan bo'lib, bir xil yoki juda yaqin ma'noga ega til birliklarini bildiradi. Sinonimlar:

- bir xil so'z turkumiga mansub bo'ladi;
- biror tushunchani turli ifodalar bilan bayon qiladi;
- o'zaro semantik yoki uslubiy farqlarga ega bo'lishi mumkin [1, 13]

Masalan, "tez yugurdi" degan fikrni "shoshilib yugurdi", "shiddat bilan yugurdi", "bosh olib qochdi" kabi turli sinonimik vositalar orqali berish mumkin.

Evfemizm esa ko'pincha boshqa bir so'zning **yumshatilgan yoki nojo'ya shakli** sifatida qaraladi. U ham sinonimga yaqin vosita bo'lishi mumkin, lekin evfemizmning asosiy maqsadi – **ma'noni yumshatish, ijtimoiy noqulaylikni kamaytirish**.

Shunday qilib, evfemizm ko'pincha **kontekstual sinonim** sifatida ishlaydi. U sinonimlar qatorida bo'lishi mumkin (masalan: *neytrallashtirish* – *yo'q qilish* – *o'ldirish*), lekin evfemizm har doim yumshatish maqsadida tanlanadi. Bu uni sinonimlardan ajratib turadi.

Evfemizm va perifrazaning ham o'rtasida ayrim o'xshashlik va farqlar mavjud. "**Perifraza**" so'zi yunonchadan olingan bo'lib, *περί* – "atrofida", *φραξω* – "gapirmoq", ya'ni *biroz aylanma* so'z degan ma'noni anglatadi.

Perifraza – bu biror tushunchani ko'plab so'zlar yordamida tasvirlash. U tilning **stilistik vositasi** bo'lib, biror so'zni yoki iborani to'g'ridan-to'g'ri emas, balki uning tasviriy va atrofdagi xususiyatlarini ko'rsatuvchi so'zlar bilan almashtirishdir. Masalan: "Ko'k osmon" o'rniga "quyosh nurlari ostidagi osmon" yoki "yosh g'arib" o'rniga "yosh, ammo mahrum bo'lgan" deyish.

Perifrazasining asosiy xususiyatlari:

1. **Perifraza** - bu tilning ifodalovchi vositasi, o'zgarishni ifodalovchi nutq shakli bo'lib, o'zgacha tasvirlashni amalga oshiradi.
2. Perifrazda **semantik tuzilma** ikki jihatdan farq qilishi mumkin: yoki *to'liq mos kelishi* yoki *farqlanishi* mumkin, bu boshqa konnotatsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Evfemizmda, *baza va kontekstual ma'no* asosan farq qiladi.
3. Perifrazning **funksiyasi** - bu ifodaning samaradorligini oshirish, uning obrazli va tasvirli tarzda bayon etilishiga yordam berishdir.

Evfemizm - bu **perifrazaning** maxsus shakli. Har bir evfemizm **perifraza** bo'lsa-da, har bir periferik ifoda evfemizm bo'lmaydi.

Evfemizm va perifraza o'rtasidagi farq: Evfemizm o'zining asosiy vazifasida **yumshatish** va **ixtiyoriy jiddiylilikni kamaytirish** maqsadida ishlatiladi, periferik ifodalar esa faqat tasvirlash va xususiyatlarni ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Xulosa

Evfemizm, umumiy til birliklaridan farqli o'laroq, ijtimoiy noqulayliklarni yumshatish, odobni saqlash va kommunikativ vaziyatni yaxshilash maqsadida ishlatiladi. U boshqa stilistik vositalar, masalan, sinonimlar yoki perifrazlar bilan

solishtirilganda, ma'noni yumshatish va nojo'ya tushunchalarni ijtimoiy jihatdan maqbul tarzda ifodalashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, evfemizm nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan ham muhim vosita bo'lib, uning qo'llanilishi kommunikativ ehtiyojlarga asoslanadi [3, 10]. Evfemizm va boshqa stilistik birliklarning taqqoslanishi, ularning turli kontekstlarda ishlatilishini va tilning umumiy estetik va ijtimoiy talablariga mos kelishini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов./ Москва: Советская энциклопедия. – 1966.
2. Allan K., Burrige K. Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon./ Oxford: Oxford University Press. – 1991.
3. Ефимов А. И. Stylistics of the English Language: Theory and Practice./ Москва: Высшая школа. – 2004.
4. Гальперин И. Р. Stylistics. /Москва: Высшая школа. – 1977.
5. Jo'raqulova G. O'zbek tilidagi evfemizmlar va ularning kommunikativ funksiyalari./ O'zRFA Til va adabiyot instituti dissertatsiyasi. – 2017.
6. Jo'rayev M. Evfemizmlar va ularning o'zbek tilidagi ifoda vositalari. /Toshkent: Fan nashriyoti. – 2005.
7. Квятковский А. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений./ Москва: Локид. – 1998.
8. Leech G. N. Principles of Pragmatics. / London: Longman.–1983.
9. Литературный энциклопедический словарь. / Москва: Советская энциклопедия.– 1987.
10. Pinker S. The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature./ New York: Viking. – 2007.
11. Порохницкая Е. А. Табу. Политкорректность. Эвфемизм. Соотношение понятий./ Москва. – 2020.
12. Quronov X. Tilshunoslikka kirish./ Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti. –2010.
13. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь лингвистических терминов. /Москва: Просвещение. – 1985.

14. Саакян Л. Н. Коммуникативная стратегия эвфемии как средство прагматического воздействия. /Москва: Флинта. – 2019.
15. Yo'ldoshev N. Hozirgi o'zbek adabiy tili. / Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. –2002.
16. Жеребило Т. В. Лингвистический энциклопедический словарь. /Москва: Астрель. – 2006.